

De kerk in Oldenzaal was een bisschoppelijke kapittel- en parochiekerk in één, een in Nederland in de tiende tot twaalfde eeuw weinig voorkomende combinatie. Het kapittel was een centrum van onderwijs, bestuur en missiewerkzaamheden met een eigen immuniteit. Er was vanaf de dertiende eeuw een eigen *scriptorium*, getuige de vele akten die er afgeschreven zijn, en een zekere boekproductie, waarvan exemplaren in Noord-Duitsland zijn terechtgekomen.

De spirituele beleving komt in de hoofdstukken over de liturgie van het kapittel en het officie van Plechelmus aan de orde. Het officie, het kerkelijke uren gebed, van Plechelmus is grotendeels samengesteld uit gezangen van het officie van Bernardus van Clairvaux en van andere heiligen. Het wordt hier musicologisch gereconstrueerd en geanalyseerd.

De wederwaardigheden van de archieven en oude boeken zijn boeiend om te lezen. Branden, rampen en de reformatie worden genoemd als de archiefvernietigers. De rol van pastoor Johannes Geerdink (1803-1879) als collectionneur van archivalia en zijn betekenis voor de Twentse kerkelijke geschiedenis worden belicht. Ook anderen lieten zich in dit opzicht niet onbetuigd, en als de bisschop een parochie visiteerde, stroopte zijn secretaris de zolders van de pastorie en de kerk af op zoek naar waardevolle archivalia.

Het is een uitermate informatief boek; de auteurs zijn specialisten op deelaspecten, wat in enkele gevallen de leesbaarheid niet ten goede komt. Dit neemt niet weg dat het een prachtige publicatie is.

Gijs Boon

R. van Uytven, e. a., ed., *Geschiedenis van Brabant. Van het hertogdom tot heden* (Zwolle: Waanders, Leuven: Davidsfonds, 2004, 720 blz., ISBN 90 8526 101 5).

Deze fraai geïllustreerde synthese is de vrucht van veertien jaar werk en verschijnt voor het eerst sedert J. B. David in 1855 zijn *Geschiedenis van Brabant* publiceerde. Intussen is het roemruchte hertogdom opgedeeld in vier provincies. Noord-Brabant werd formeel van het hertogdom afgesplitst in 1648. In de Franse tijd werd het hertogdom verdeeld in wat later de provincies Antwerpen en Brabant werden genoemd en in 1994 werd deze laatste — tweetalige — provincie nog weer verdeeld in de provincies Vlaams-Brabant en Waals-Brabant en het hoofdstedelijk gewest Brussel.

Het is een buitengewoon aardig idee om ondanks alle af- en opsplitsingen in deze geschiedenis van Brabant het geografisch kader van het aloude hertogdom te blijven hanteren. Dit betekent dat — vanuit het zuiden gezien — Noord-Brabant steeds van de partij is. In dit opzicht is de monografie enigszins vergelijkbaar met het *Handboek voor de geschiedenis van Limburg* van dr. P. Ubachs dat in 2000 verscheen. In deze door één persoon geschreven synthese van 459 pagina's worden zowel Nederlands- als Belgisch-Limburg als een eenheid in verscheidenheid behandeld.

Ook de ambitie van het Limburgse en Brabantse project is gelijkaardig: steun willen geven bij de regionale geschiedschrijving. De redactie wilde vooral een grondig referentienaslagwerk samenstellen dat het nodige kader kan bieden voor auteurs die Brabantse studies ondernemen. In dit opzicht is deze indrukwekkende onderneming als een groot

succes te beschouwen. De vele auteurs schilderen tezamen op basis van een zeer breed gebruik van de bestaande literatuur beelden van honderden thema's en aspecten op het terrein van de politieke, sociaal-economische en culturele geschiedenis. Zij worden helder gerangschikt in paragrafen en hoofdstukken. Spijtig is wel dat een index van personen en van zaken ontbreekt. Eigenlijk kan dat niet. Een uitputtend gebruik van het boek wordt daardoor onmogelijk. Gelukkig staat daar tegenover dat de inhoudsopgave gedetailleerd is.

In het Ten Geleide schrijft R. van Uytven dat er 'een gemeenschappelijke historische basis' is die de geschiedenis van Brabant mede heeft bepaald. Het blijft echter een beetje geheimzinnig wat dat nu eigenlijk is. Is het iets onveranderlijks? In het eerste hoofdstuk, geschreven door F. Theuws, wordt overtuigend aangetoond hoe het Brabantse landschap samen met de gemeenschap die erop woont voortdurend transformeert. In het Ten Geleide wordt niettemin gesteld dat het 'typisch Brabantse' bestaat, maar hierover worden jammer genoeg niet veel uitspraken gedaan.

De meeste auteurs geven de lezer niet het gevoel dat er zich in de afgelopen eeuwen in dit uitgestrekte gebied zoiets als typisch Brabantse ontwikkelingen hebben voorgedaan. Daartoe zouden trouwens ter onderbouwing vergelijkingen met andere provincies getroffen moeten worden en die worden slechts sporadisch aan de orde gesteld. Dit kan ook eigenlijk pas goed gebeuren als alle andere provincies over een even degelijke synthese beschikken.

De vraag wat er in deze geschiedenis nu typisch Brabants is intrigeert. Wijkt de Brabantse geschiedenis drastisch af van die van andere gebieden? Op welke punten dan? En hoe valt dat te verklaren? Ligt die afwijking aan de eigen identiteit of aan externe spelers — zoals de Spanjaarden, de Hollanders, de Oostenrijkers, de Fransen?

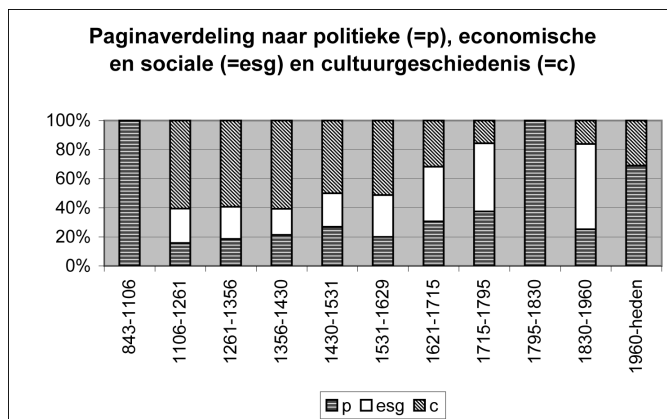
Gesuggereerd wordt dat het zich vroeg ontwikkelende democratische gehalte deze regio een unieke geschiedenis van dualiteit en regionale macht heeft bezorgd, maar helaas wordt dit niet onderbouwd en uitgewerkt. Heeft de as Antwerpen-Brussel deze regio een economische specificiteit gegeven? Toch niet tussen 1700 en 1815, toen de economische as in België eerder oost-west begon te lopen en Antwerpen relatief stagneerde. Of zijn het de culturele uitingen van religie, literatuur en kunsten die Brabant 'uniek' maken? Het is kennelijk aan de lezer om dat uit te maken. Een concluderend hoofdstuk terzake ontbreekt helaas.

Was Brabant een relatief 'sterk ontwikkelde provincie'? Deze vraag zal men vergeefs zoeken. Een regionale positionering aan de hand van bevolkingsomvang en verstedelijkingsgraad had wellicht wat geholpen. Vermeld wordt dat het hertogdom rond 1400 een klein half miljoen inwoners had, maar niet dat dit iets minder was dan Vlaanderen en ongeveer evenveel als Henegouwen, Namen, Luik en Luxemburg tezamen. Als 'uniek' zou ik willen aanduiden dat de Brabantse verstedelijkingsgraad in het begin van de vijftiende eeuw de Vlaamse passeerde en verder de hele geschiedenis op een ruimschoots hoger peil bleef. Het stedelijk element was mijns inziens in Brabant ook aanzienlijk krachtiger dan in Gelderland, Henegouwen, Namen, Luik, Limburg en Luxemburg. Holland passeerde Brabant pas op het einde van de zestiende eeuw. Het relatief sterke urbane element werd in de Brabantse politieke machtsstructuur eerder en succesvoller ingebouwd dan in de minder verstedelijkte gewesten in de verre omtrek.

Ook lijkt Brabant mij wat af te wijken van andere dynamische gebieden omdat het — als geheel genomen — nooit zo'n langdurig en krachtig exportgebied is geweest als het Middeleeuwse en vroegmoderne Vlaanderen of het vroegmoderne Holland. De hoofdstukken over de landbouw laten zien dat deze sterk was ontwikkeld en in nauwe verbinding stond met de omvangrijke stadsbevolking. Wellicht zou men dan ook kunnen verdedigen dat het 'unieke' van Brabant zijn sterk ontwikkeld stedelijk karakter is geweest dat meer gebouwd was op een hoogontwikkeld platteland dan op een omvangrijke exportindustrie. Deze afhankelijkheid van het platteland maakte Brabant op zijn manier kwetsbaar, vooral in perioden van relatieve overbevolking en rurale armoede, zoals in de periode 1715-1870.

Het perspectief van deze nieuwe en zeer welkome synthese van de Brabantse geschiedenis is naar mijn oordeel naar binnen gericht. Intra-Brabantse verschillen krijgen veel aandacht. In het Ten Geleide wordt de nadruk gelegd op het feit dat de maatschappelijke ontwikkelingen in Brabant sterk uiteengelopen zijn. De auteurs van vele deelbijdragen nemen vaak comparatieve gezichtspunten in die deze verschillen inderdaad illustreren. Of zij deze verschillen daarbij altijd beogen te verklaren — zoals in het Ten Geleide wordt aangekondigd — waag ik te betwijfelen. Vaak blijft het bij een overigens zeer verdienstelijke beschrijving van regionale verschillen.

Deze synthese is opgebouwd op basis van een driesporenbenadering. De oude aanpak om een politieke geschiedenis samen te stellen met wat uitweidingen naar andere aspecten van de samenleving is gelukkig verlaten. De Brabantse geschiedenis wordt hier consequent gezien vanuit drie gezichtspunten: politiek, sociaal-economisch en cultureel. Iedere 'stroom' heeft ongeveer een derde van de pagina's gekregen.

De oude dominantie van de politieke geschiedenis is nog niet helemaal verdwenen. In twee perioden (843-1106 en 1795-1830) krijgt de lezer een in hoofdzaak traditioneel politiek-institutioneel betoog te lezen. Ook de periodisering draagt nog sporen van de traditionele politieke indeling vóór en na 1795 waardoor de stedelijke (en ook rurale) stagnatieperiode 1715-1870 en de industriële expansiefase 1870-1960 niet als zodanig worden onderscheiden.

De verdeling over de drie stromen varieert nogal per periode. In bijgaande kolomgrafiek wordt dit weergegeven. Voor de periode 1106-1629 schommelt het aandeel van de cultuur tussen de 50 en 60%, daarna is het minder dan de helft. Het hoge percentage is een keuze van redactie, want er zijn meer dan genoeg politieke en sociaal-economische studies voor deze periode. Waarom dit is gebeurd wordt niet duidelijk. De cultuur-historische synthese is zeer interessant en nieuw, maar zeker niet 'nieuwer' dan de sociaal-economische of de politieke.

De verdeling over de historische perioden kent een aanzienlijke *bias* voor het *ancien régime*. De Middeleeuwen (ik reken vanaf 843) en de Nieuwe Tijd (tot 1795) zijn met respectievelijk 38% en 40% veel ruimer bedeed dan de negentiende en twintigste eeuw die slechts 22% ter beschikking krijgen. De periode na 1960 komt bovendien slechts zeer partieel ter sprake. Men beperkt zich tot een politieke geschiedenis van het uiteenvallen van de voormalige provincie Brabant in drie delen (20 pagina's) en een beschouwing over 'het Brabants eigene' in Noord-Brabant (9 pagina's). De provincie Antwerpen valt er merkwaardig genoeg helemaal uit.

Hoewel het te betreuren valt dat de recentste geschiedenis beduidend slechter wordt bediend dan de oudere perioden is dit ongetwijfeld voor een groot deel onontkoombaar. Het is immers een feit dat er nog nauwelijks stads- en dorpsgeschiedenissen over de periode na 1960 beschikbaar zijn en ook historische studies die meer thematisch of probleemgericht zijn moeten nog geschreven worden.

Deze indrukwekkende, vooral beschrijvende, naar binnen gerichte synthese biedt nog weinig conclusies en lange termijnvisies, maar dat is wellicht een uitdaging. Dit kloeke werk is een onmisbaar historisch werk dat niet alleen voor de Brabantse historiografie maar ook voor die van de Lage Landen grote ondersteunende verdiensten zal hebben. Het effent bovendien de weg voor interessante comparatieve beschouwingen.

Paul M. M. Klep

D. Henley, *Fertility, food and fever. Population, economy and environment in North and Central Sulawesi, 1600-1930* (Verhandelingen van het Koninklijk instituut voor taal-, land- en volkenkunde CCI; Leiden: KITLV press, 2005, x + 711 blz., € 45-, ISBN 90 6718 209 5).

Dit boek is tot stand gekomen in het kader van het 'Ecology, Demography and Economy in Nusantara Project (EDEN)' van het KITLV, dat een reeks studies over wisselwerkingen van samenleving en natuurlijke omgeving in Indonesië heeft opgeleverd. De reeks sluit aan op een rijke traditie van cultuur-ecologische studies over Indonesië. Vroegere bijdragen van indologen en antropologen hanteerden veelal het ecosysteem-concept (zoals Clifford Geertz over agrarische involutie). Deze benadering verschaftte een vruchtbaar analytisch kader, maar het centraal stellen van systemen leidde ook tot een zeker schematisme. Inmiddels wordt meer aandacht geschonken aan regionale variaties en historische ontwikkelingen, zo ook in het EDEN-project.

De verdeling over de drie stromen varieert nogal per periode. In bijgaande kolomgrafiek wordt dit weergegeven. Voor de periode 1106-1629 schommelt het aandeel van de cultuur tussen de 50 en 60%, daarna is het minder dan de helft. Het hoge percentage is een keuze van redactie, want er zijn meer dan genoeg politieke en sociaal-economische studies voor deze periode. Waarom dit is gebeurd wordt niet duidelijk. De cultuur-historische synthese is zeer interessant en nieuw, maar zeker niet 'nieuwer' dan de sociaal-economische of de politieke.

De verdeling over de historische perioden kent een aanzienlijke *bias* voor het *ancien régime*. De Middeleeuwen (ik reken vanaf 843) en de Nieuwe Tijd (tot 1795) zijn met respectievelijk 38% en 40% veel ruimer bedeed dan de negentiende en twintigste eeuw die slechts 22% ter beschikking krijgen. De periode na 1960 komt bovendien slechts zeer partieel ter sprake. Men beperkt zich tot een politieke geschiedenis van het uiteenvallen van de voormalige provincie Brabant in drie delen (20 pagina's) en een beschouwing over 'het Brabants eigene' in Noord-Brabant (9 pagina's). De provincie Antwerpen valt er merkwaardig genoeg helemaal uit.

Hoewel het te betreuren valt dat de recentste geschiedenis beduidend slechter wordt bediend dan de oudere perioden is dit ongetwijfeld voor een groot deel onontkoombaar. Het is immers een feit dat er nog nauwelijks stads- en dorpsgeschiedenissen over de periode na 1960 beschikbaar zijn en ook historische studies die meer thematisch of probleemgericht zijn moeten nog geschreven worden.

Deze indrukwekkende, vooral beschrijvende, naar binnen gerichte synthese biedt nog weinig conclusies en lange termijnvisies, maar dat is wellicht een uitdaging. Dit kloeke werk is een onmisbaar historisch werk dat niet alleen voor de Brabantse historiografie maar ook voor die van de Lage Landen grote ondersteunende verdiensten zal hebben. Het effent bovendien de weg voor interessante comparatieve beschouwingen.

Paul M. M. Klep

D. Henley, *Fertility, food and fever. Population, economy and environment in North and Central Sulawesi, 1600-1930* (Verhandelingen van het Koninklijk instituut voor taal-, land- en volkenkunde CCI; Leiden: KITLV press, 2005, x + 711 blz., € 45-, ISBN 90 6718 209 5).

Dit boek is tot stand gekomen in het kader van het 'Ecology, Demography and Economy in Nusantara Project (EDEN)' van het KITLV, dat een reeks studies over wisselwerkingen van samenleving en natuurlijke omgeving in Indonesië heeft opgeleverd. De reeks sluit aan op een rijke traditie van cultuur-ecologische studies over Indonesië. Vroegere bijdragen van indologen en antropologen hanteerden veelal het ecosysteem-concept (zoals Clifford Geertz over agrarische involutie). Deze benadering verschaftte een vruchtbaar analytisch kader, maar het centraal stellen van systemen leidde ook tot een zeker schematisme. Inmiddels wordt meer aandacht geschonken aan regionale variaties en historische ontwikkelingen, zo ook in het EDEN-project.